

Лидија ТОМИЋ*

ИСТОРИЈА И ФИКЦИЈА У РОМАНУ РАТНА СРЕЋА МИХАИЛА ЛАЛИЋА

Сажетак: У роману *Рајна срећа* Михаила Лалића постоји унутартекстовни дијалог између изабраног историјског доба и егзистенцијалистичког контекста приповиједања. Фикционалним приповиједањем Лалић имплицитно преображава историјски контекст у причу о историји. Ријеч је о анализи која треба да покаже онтолошку перспективу мемоарских записа којима овај писац остварује особине модерне прозе.

Кључне ријечи: *Историја, роман, мемоари, традиција, етика, визија свијета, историјски дијалог, постмодерно доба, историјски шрапизам*

У роману *Рајна срећа* Михаила Лалића откривамо да се у контексту једног историјског садржаја остварује књижевна мисија вишег смисла и да се у Лалићевом историјском увиду у епоху огледа умјетничка транспозиција историјске прошлости. Литерарна стварност романа *Рајна срећа* садржи историјски контекст, али се историјска слика одабраног времена заснива на књижевној визији егзистенције. Форма „дневничких биљежака” оспорава историјску вјеродостојност у непосредном значењу ријечи, јер се књижевна слика постојања и друштвених збивања у првој половини 20. вијека у Црној Гори, и шире, формира књижевним онеобичавањем етичких, политичких и емоционалних тема.

Сергеј Мешћерјаков у студији о српском историјском роману¹ лудично запажа да је Михаило Лалић у романима *Рајна срећа* (1973), *Зајочници* (1976), *Докле јора зазелени* (1982), *Гледајући доље на друмове* (1985) тежио да оствари „панораму Црне Горе XX вијека” и да је роман *Рајна срећа*, који назива „романом-епопејом”, у ствари, књижевно дјело које развија идеју човјека и идеју народа у теми егзистенције. Лалић,

* Проф. др Лидија Томић, Филозофски факултет, Никшић

¹ С. Н. Мещеряков, *Сердский исторический роман*, 1970-е годы, Москва, 2008.

констатује Мешћерјаков, обједињава и повезује „велике историјске догађаје”, међусобно их дијалогизује и отвара „кроз појединачне сцене и спољашње мање значајне епизоде”². Историјски контекст је, казује овај аутор, у функцији приповједачевог „личног живота и личних утисака”. Ријеч је, дакле, о концепцији исповједног романа, жанровски усмјереног на мемоарски вид прозе који развија шире схваћени хронотоп историјских и егзистенцијалних тема. Успомене и сјећања Пеја Грујовића везују живот и искуство постојања, као што се и мисао о човјеку развија у искушењима зла и добра. Велики број ликова, догађаја и збивања, дају овом Лалићевом роману згуснуту структуру егзистенцијалне прозе, усмјерену на однос спољашњег и унутрашњег доживљаја традиције и савременог доба. Теме историјских збивања и перспективе књижевне стварности преплићу приповједачеву рационализацију прошлости. Субјективни доживљај историјски вјеродостојних садржаја заступљен је у предмету приповиједања, у оном што се односи на вријеме књаза Николе, простор Црне Горе, теме политичких сукоба и диоба. Предмет историјске тематике је, такође, учешће Црне Горе у ратовима, од борби с Турцима до Првог и Другог свјетског рата. Субјективна перспектива приповиједања условила је промишљање епске традиције и њено превредновање. Књижевна демитологизација узвишених вриједности херојске традиције у Црној Гори отворила је митски простор великих Лалићевих тема јунаштва и части које, у роману *Рајна срећа*, гротескно нестају. Инверзија херојског мита нестаје у теми власти и људских недовољности. На сцени је књижевна декомпозиција хероја, приповиједање таштине, с горким искуством угрожене егзистенције. Субјективна тачка гледишта садржи критичку перспективу политичких тема, нарочито, искуство патријархалног човјека у особинама историјске драме. Пеја Грујовић говори о два аспекта зла, онтолошком и институционалном, пред којима се распростре зло породичних, племенских, идентитетских и других обиљежја постојања. „Историјска панорама” у Лалићевом дјелу остварила је књижевну слику „по злу и по добру опјеваних Брзака”. Хронотоп патријархалне средине у вријеме књаза Николе синтетизовао је контрасте и антиномије егзистенције за којом аутор трага у историјским оквирима. Историја у овом Лалићевом роману је и позадина и оквир догађаја, прототекст умјетнички обликоване судбине бића коју Лалић уводи у токове историје, али и значење неке недосегнуте

² *Исџо*, 89.

тајне („... и он је жртва неке грешке, не знам чије...”³). Лалићеву мисао о трагичном расколу патријархалне традиције детерминишу негативна својства ликова, као и велики број историјских збивања која семантизују теме страдања, смрти и жртвовања.

Вријеме радње у роману *Рајна срећа* обухвата узајамност три процеса у ширем историјском поретку. Један се тиче непосредне егзистенције приповједача, други митске традиције патријархалног доба, а трећи друштвених промјена и „продора капитализма” у феудално друштво, у епску традицију живота у Црној Гори. Модерни дух новог доба условио је приповједачев интерес за оно што је било, што нестаје и што се само писањем може оживјети. Лалић је писац човјека и времена у вишем смислу историјских прилика. Од основне теме — побуне црногорске омладине против владавине књаза Николе, историјски познатих личности које су чиниле опозициони клуб против апсолутизма овог владара, приповиједање „клубаша” у Београду, и у Црној Гори, варира фикција ликова и догађаја. Лалић има у виду тему побуне и непристајање на зло, али се етичка слика јунака разликује од историје. Историја памти догађаје по датумима и документима, а роман по књижевно откривеној суштини историјских појава. Тема зла у овом роману открива статус људских недовољности и негативних особина једног друштва. С обзиром на то да је Лалићев јунак свједок и учесник догађаја, реалистичка мотивација у приповиједању у функцији је књижевне „истине” која валоризује особине ликова и догађаја. Роман објективизује искуство и особине јунака. Хронолошко вријеме подређено је психолошком, а оно, разумијевању историје у вишем смислу, у оном што се психолошки односи на судбину бића („Све пролази и мијења се, па и стари обичаји некад веома омиљени и наизглед неразумљиви”⁴). Приповједач није само у улози „ратног извјештача или историјски својеврсног љетописца”⁵, већ аутора који рекапитулира и вреднује егзистенцију пораженог човјека. Стога, приповједач обухвата спољашње и унутрашње просторе бића, његове особине, својства постојања која подстичу казивање у сентенце и гномски начин приповиједања („Све је на земљи за муку створено, с каквим правом само човјек траћи да га неко у памук повија”⁶). Пејо Грујовић „полемише” с историјски видљивом суштином догађаја, са садржа-

³ Mihailo Lalić, *Ratna sreća*, Nolit, Bgd, str. 16.

⁴ *Исјо*, 24.

⁵ *Исјо*.

⁶ *Исјо*, 31.

јима које биљежи обичан живот ("... неке обичне сусрете, судбине, разговоре, не само минуле но и ове на помолу — да ми лакше прође вријеме"⁷). Приповиједање судбина има тежиште у историјским приликама из којих је егзистентност историје мање значајна од живота ликова који су њен репрезент и израз. Грујовићево писање је и свједочење, и „игра с апсурдом”, и једини смисао у теми пролазности и историјског трагизма.

Лалићев однос према традицији заснива се на оспољавању хаоса и анархије. Стереотипи патријархалне културе суочили су се с митском утопијом о немогућности да патријархални човјек буде „...и јунак и човјек и борац и светац у исто вријеме”⁸. Лалић проблематизује контраст херојских идеала и стварности, демитологизујући тип „пастирско-аристократског, пожртвованог, вјерног, смјерног *homo heroicusa*”. Човјек традиције припада прошлости („херојски човјек је нестао, самљела га државна машина Његошева, Данилова, Николина, Пашићева”), при чему је, казује приповједач, патријархални човјек нестао „и без тога” („економске прилике му нијесу погодовале”⁹).

Лалићева окренутост историјској традицији уводи тему „ратне среће”, али се њено значење не односи на „заштитницу ратника и мученика”, већ на неизвјесност постојања која продужава драматичност историје. Она се, како каже Мешћерјаков, „дубље види кроз судбину издвојене личности”. Полифоност записа заснива се на разуђеном поретку људских судбина, с јединственим спектром аутентичних особина „националне психологије” и црногорске прошлости. Они развијају приповиједање човјека прошлости, као и у интелектуалном, емоционалном и духовном одређењу историјске судбине. Структура Грујовићевих записа преноси се на план људских односа, на живо ткиво свакодневног живота и трагично расуло вриједности. Пејо Грујовић разграђује идеализовану прошлост говором стварности и привида, примјерима усмене традиције, односом мита и литературе, политике и науке. Писање је схваћено као катарза, а литерарно преосмишљавање историје као повратак у средиште историје, из „перспективе јунака” и „важности улоге личности у дјелима Михаила Лалића”¹⁰.

Етичке теме у роману *Рајна срећа* пропорционалне су еволуцији Лалићевих ратних романа, само што ход времена није пропорционалан

⁷ *Исио*, 32.

⁸ Mihailo Lalić, *Ratna sreća*, u: *Sabrana dela Mihaila Lalića*, Nolit, Beograd, str. 37.

⁹ *Исио*.

¹⁰ С. Н. Мещеряков, *Сербский исторический роман*, 1970-е годы, Москва, 2008.

„прогресу” етичког постојања у теми зла. У роману *Рајна срећа* Пејо Грујовић казује да се свијет не може „очистити од порока”¹¹. Лалићева идеја да је „свако биће људског рода — голи ожиљак животињског стабла што се трза под непогодама којима се прилагођава докле живи”¹² говори егзистенцијалну и умјетничку реалност људских судбина. Стога, историјска монументалност се губи пред ироничним особинама „чисте”, „безгрешне”, „праведне” власти и њој супротних садржаја демократије и правде. Пејо Грујовић анализира негативно искуство зла („Уопште је живот — простор за кајање. Мисли човјек да је ковач своје среће; можда је то повремено каткад био док је боравио у ненасељеним гудурама, али откад су око њега засноване организације тајне и јавне, то му је право ускраћено”¹³). Свако добро везује за „ратну срећу” и наду „покољења које открива вјечне тајне”¹⁴.

Лалић трага за судбином човјека у историји и улогом историје у животима ликова. То што Грујовић пише „црногорску комедију” говори о могућности „понављања историје”, као и „страха, бола, понижења”¹⁵. Књижевна визија владара („Распустио је народну скупштину, иако више није могла да му смета — да уништи Народну странку и да јој обрुка успомену. Отпушта, премјешта, пензионише, растјерује школоване чиновнике, а на њихова мјеста поставља полуписмене послушнике који последице не жале труда да урођеном суровошћу надокнаде оно што им природа није подарила ни школа дала...”¹⁶) интегрише и свједочи „пропадање племенског човјека и менталитета”. Негативна карактеризација књаза Николе тиче се духа времена који је створио култ „књаза милоснога” или „сунца свијетлога”. А књаз, под чијом су влашћу „перјаници, племенски капетани, главари, свита и свјетина”, позиционира „огроман шарени рај који не зна куд га води матица лопова у плавој долами, кратких ногу у широким димијама”¹⁷. Искуства ликова, каква су нпр. Пејовог стрица Николе, казују да је књаз „орјат”, „властодржац”, суров и пријек, насљедник мајке која је „крв пила” дужницима. Инсистирање на тоталној слици насиља, на парадоксу поређења с негативним особи-

¹¹ Mihailo Lalić, *Ratna sreća*, ..., стр. 236.

¹² *Истио*, 239.

¹³ *Истио*, 278.

¹⁴ *Истио*, 281.

¹⁵ *Истио*, 319.

¹⁶ *Истио*.

¹⁷ *Истио*, 70.

нама Турака („Исти Турци, докона раса, с агама и беговима!”¹⁸), у функцији је пародије моћи која је довела до стварања „Земље Дембелије”. Лалић спаја трагично и комично историјске стварности, упоређује и снижава детаље и појединости који говоре да су културни токови у Црној Гори и некој другој средини, нпр. Дубровнику, типични по поређењу супротности. Пејо Грујовић суочава се с халуцинантним и варљивим аспектима „приповједних варки”, с насљеђем и менталитетом необичних ликова. Лалићев приповједач је заинтересовани наратор, образован и информисан, неко коме нијесу страна философска размишљања, књижевне паралеле, аутори и књиге, чланци и мишљења које наводи и цитира, као инспирацију и материју из којих допире дух нечег што се „осјећа” и „преноси” кроз вријеме. Лалићева мисао материјализује искуство универзалних трагања за „неухватљивим нитима” човјека, изван историје. А када је у њој, приповједач размишља о „несмирном соју црногорском”, о „хајдучкој компоненти и спартанској самодисциплини црногорства”¹⁹. Михаило Лалић има у виду „монопол свих акција и покрета” књажеве владавине, као и судбину интелектуалаца у Николином времену која је „осуђена да се ограничи на чекање и мртвило”. Лалићев приповједач промишља патњу и драму порицања („Кад је видио како с највишег мјеста потцјењује и излаже подсмјеху оно што се догле сматрало врлином и чему су се пјевале пјесме — чување части своје и туђе, држање ријечи, љубав сродничка и пријатељска и способност за жртвовање — замислио се племенски човјек, збунио се и стао запањен”²⁰). Наратор Пејо Грујовић сматра да су велики историјски догађаји видљивији „у неком баналном, приземном виду”²¹. Зато инсистира на елементарним и сировим стањима зла, на примјерима ниског и баналног у људској природи, на стањима страха и зависти, слабости и мржње, до широко постављених „фантома негативне материје”²² која карактерише природу „промјена” у простору завичаја („Најмање је новог у Црногорији, а посебно у Брзацима”²³). Драматични видови егзистенције садрже поетску документарност политичке и философске мисли. Приповиједање Пеја Грујовића књижевно разоткрива особине немилосрдне јаве,

¹⁸ *Истио*, 71.

¹⁹ *Истио*, 78.

²⁰ *Истио*, 319.

²¹ С. Н. Мещеряков, *Сербский исторический роман, 1970-е годы*, Москва, 2008.

²² Mihailo Lalić, *Ratna sreća*, ..., 351.

²³ *Истио*, 37.

изразите по деструктивним особинама постојања. Интимна прича о Пејовој љубави према дјевојци Ласти инкорпорирана је изнутра, у унутрашњости бића које обједињава чињенице „историје, традиције, обичајног права, митологије, својинских односа и колективног искуства племена Брзака у различитим областима знања или нагађања”²⁴. Пејо Грујовић обухвата онтолошко и друштвено поријекло ликова, породица, њихових односа, стања које одражавају „чарке, свађе и тучњаве”, ријечју, „борбени темперамент” Црногораца који се заснива на „пргавој кичељивости”, на „немилосрдној селекцији” ликова у различитим срединама... Лалић се бави демитологизацијом историјске традиције, свјестан духа историје у приповиједању људских судбина. Приповједач се позива на Вука Караџића и мисао да епске пјесме из Црне Горе имају „више историје него поезије”. Роман *Рајна срећа* садржи историју, али је она у функцији егзистенцијалне прозе, с дисперзијом „материјала који нијесу директно везани за сиже”. Ријеч је о односу историје као извора сазнања о судбини бића и духу времена у књижевним визијама, историјским документима, у етнографији, умјетности и књижевности (Ердељановић, Хомер, Херодот, Хезиод). Ријеч је о илирској, балканској, српској и црногорској традицији, о цјелини и фрагментима историјске судбине патријархалног човјека и о личним искуствима Пеја Грујовића који концентришу романескн стварност историјских тема. Историјска фикција почива на реалистичкој мотивацији приповиједања („пише као што говори”), а књижевна, на поетској визуализацији „појединачних факата” историје. Тим начином, приповиједање „наводи на мисао о одређеној противречности између панораме Црне Горе 20. вијека и оног што је умјетнички обликовано”²⁵. А обликована је тема егзистенције која „не слика само конкретне историјске догађаје”, већ карактеристике традиције и ликова. Приповиједање „узајамности” успоставља однос „филозофије историје и историјског континуитета” који казује да се национални тип јунака садржи у критичкој валоризацији историје, с поетском и метафоричком структуром постојања.

Од цјелине под насловом „Како је почео празник пропадања” на почетку, до другог дијела романа под насловом „И како се завршио”, вријеме романа обухвата период од 1905–1910. године, као и рефлексе историјских збивања до педесетих година 20. вијека, у Црној Гори и у Београду, уз спектар руског, аустроугарског, грчког, турског и приморског хро-

²⁴ Исто, 119.

²⁵ С. Н. Мещеряков, *Сербский исторический роман, 1970-е годы*, Москва, 2008.

нотопа, оствареног кретањем Пеја Грујовића, од завичаја до политичких борби, у Црној Гори и у Србији. Романескни медијум породице и племена, Брзака и „великог свијета”, изван простора Црне Горе, детерминише фон усмене приче којој је циљ да перспективом првог лица прикаже и оспољи тему времена, с бићем историје у егзистенцији ликова и народа. Приповиједање слабости и порока, у оквирима диоба и раздора, говори о оном што се у умјетнички обликованом простору бића назива трагичним токовима историјске судбине. Књижевна објективизација Николиног времена антиципира и бдуће вријеме и Лалићев антрополошки песимизам, заснован на поетској визуализацији људског пораза.

Мозаична структура Грујовићевих мемоара у функцији је разноликих особина патријархалне средине, као и метафоричне дјелјивости антрополошких и психолошких одређења („моји Грујовићи”, „свадљиви Чемеркићи”, „врлетни Магићи”, „слаткоречиви Попниковићи”, „пргави Рудаши”, „уображени Војводићи — све потомци Мусе Дибранина са три срца...”²⁶). Онеобичавање племенског начина живота засновано је на мотивима затвореног друштва у којем влада првенство имена, медаља, хвалисања, покорности, подаништва, додворавања. Патријархално друштво разликује се од доба прогласа, манифеста, докумената, као што се искуства племена Брзака разликују од номиналне историје. Историјске личности, као Ратко Димитријевић, Петар Пешић, краљ Никола, Јанко Вукотић, Никола Пашић и др., ликови су романа који документују поетску историју — од како је било у теми власти и теми племенског живота до како јесте у драматичним искуствима побуна, ратова и сукоба.

Стога се Лалићев дијалог с историјским наслеђем заснива на трагању за односом човјека и времена у историјским оквирима. Историја је у овом Лалићевом роману извор великих „потреса”, поетска метафикција свједока и учесника догађаја. Идући за „голом истином” о историјском добу, приповједач иде за човјековом судбином, за историјском узрочношћу казивања којим аутор, „писаним трагом”, оставља свједочанство „како се то у нас дешавало”²⁷. Управо је намјера приповједача одредила перспективу романа-епопеје да судбинама ликова оспољи антагонизам патријархалног човјека и новог времена.

Умјетничка транспозиција историјских тема тиче се „брзачког” карактера нашег човјека. Особине и поступци јунака, њихове ријечи, реакције и коментари одређују улогу историјске судбине. Примјер Ђока

²⁶ *Исџо*, 14.

²⁷ Mihailo Lalić, *Ratna sreća, Sabrana dela Mihaila Lalića*, Nolit, Beograd, 250.

Мука, који „није ништа знао о рату, ни о смрти, ни о стварности”, трагично потврђује да је судбина лика одређена баш оним о чему ништа „није знао”. Пејо Грујовић приповиједа о човјеку-жртви историјских токова који симболизују искушења зла. Метафора „варљиве ратне среће” искључује моћ човјека у теми судбине. Јунаци романа се не могу романтичарски „уздати у оружје”, већ у „самовољу и безразложну наклоност ратне среће”²⁸ као онострани садржај игре с апсурдом, која у роману семантички упућује на тему немира и „вјечну узалудност несмирка и врeња великог људског мравињака”²⁹.

Историјска инспирација у роману садржана је у ријечима *часџи, жрџивовање, љубав*, а егзистенцијална у калейдоскопу *нискосџи, џокорносџи, лукавсџиву, џреџиварању, лажи и склоносџима за насиље над нејаким*. У историјској слици политичких борби и теми династичких односа Црне Горе и Србије, у политичким сукобима црногорских студентата и режима, налази се инверзија херојских мотива. Приповједач познаје књиге „о догађајима тога времена, и о терору”, ослања се на изворе других култура и цивилизација (од Шекспирових јунака до Алексиса де Токвила и његовог мишљења о демократији). Метафизика егзистенцијалних патњи заснива се на мржњи, гњеву, сујети, самољубљу, односу познатог и непознатог (“... све су наше приче сличне и већ више пута испричане, остаје нам само да им додамо незнатне детаље и имена”³⁰). Гротеска моћи и славе господара пружила је историјском увиду у епоху поетски вид трагикомичног изобиља, сазданог феноменима бића, често изван оквира историје.

Критичка мисао Пеја Грујовића не одређује мишљење о разлозима „свађа”, „разура”, „сеоба”; он није историчар, већ приповједач који евоцира и проблематизује црногорске подјеле на *браџисџива и џлемеџна, џорњаке и џуџумаше, сељаке и варошане, бјелаше и зеленаше, куђевиће и вајановиће, џразнове и џосџоду, џјозицију и режимлије, џриџодоксе и џјорџиунисџи*. Приповједач историјским подјелама додаје тамну страну историјског постојања која има своје одредиште у дуалистичкој природи егзистенције, у смјени „плиме и осеке”, живота и „негативне материје” која, деструктивним садржајима, „обнавља прастару слутњу о двојности, симетрији, неопходној равнотежи видљивог свијета и невидљивог

²⁸ *Исџо*, 261.

²⁹ *Исџо*, 342.

³⁰ *Исџо*, 55.

вог³¹. Изразитост негативних особина историјске прошлости доводи се у везу с „душом” сјећања и успомена на трагичну историју која није „психолошка и физиолошка вриједност”, већ „сложена мелодија која може да живи и траје и кад више не постоји састав из којег се дигла и извила³². Пејова констатација да „нам је злопамћење дубоко и неисцрпно³³” открива оно што је било потиснуто, што се нетрадиционалним особинама историјских прилика, везаних за тло Црне Горе, чита као историјска прошлост, али и као књижевна визија тешког и суморног постојања.

Етичка изразитост црногорског човјека акцентује слику јунака који нијесу у складу с митском представом хероја (*homo heroicus*). Књижевно-естетско вредновање историје јесте предмет романа, али њен одуховљени садржај даје теми егзистенције универзалну трајност. Историја је послужила фикцији да структурира једно доба и транспонује историјско вријеме у свијет ликова, протогониста књижевне истине.

И док се историјско Лалићевог романа ослања на полифону структуру успомена и сјећања, поетско се ослања на интегралну визију свијета коју детерминише реалистичка увјерљивост, поетска непристрасност и емоционалност. Реалистичка мотивација приповиједања оправдала је ауторске коментаре и објашњења догађаја и ситуација. Лалићев роман обједињује феномене „црногорског лудила”, који генерише однос историјских догађаја и људских судбина које су дио историје. У промишљању та два тока Лалић одбацује „сваку мудрост која тврди да је сигурна и да је једина”. За њега, преузета мудрост „није мудрост него припремљено потчињавање³⁴. Стога је писање суочавање с историјом. Отуда у роману постоји тема „историјске туге” и трагичног осјећања свијета. Аутор има у виду етимологију страдања, симболику *лелека* и *Лелеча* у доживљају јунака. Ријеч је о фикцији „људске комедије” у сасвим конкретном историјском оквиру. „Празник пропадања” је књижевни амблем Лалићевог јединственог приповједачког искуства. Стога су мемоари Пеја Грујовића „видљиви доказ наглог пропадања племенског човјека, претварања нашег „племићко-властелинског” *homo heroicus*-а у човјечуљка писарског доба³⁵. Лалић је приповједном инстанцом „црногорске комедије” увео у простор романа традицију „црногорског лудила” која је

³¹ *Истио*, 351.

³² *Истио*, 352.

³³ *Истио*, 314.

³⁴ *Истио*, 237.

³⁵ *Истио*, 367.

„општељудска, само временски и просторно збијенија, по средствима и варијантама сиромашнија и с мање раскошним резултатима”³⁶.

Историја поставља границе, а фикција их разбија слободом којом „...и ја”, како каже Пејо Грујовић, „представник Брзака, једном у животу умијешам прсте у конце судбине и историје”³⁷. Лалићевог приповједача занимају „детали”, појаве, „незгодни свјedoци лудих нада”³⁸, теме нематеријалног времена и човјека прошлости, *homo heroicus*-а, који „осјећа да је његово вријеме прошло, али не умије да се прилагоди нити пристаје да се одрече постојања”³⁹. Лалић, тим начином, уводи историјску судбину бића у драму постојања.

С тим значењем, мемоарски записи иду у правцу литерарно сложене епифаније у којој је на сцени тема онтолошке метаморфозе хероја, с великим распонем догађаја и избором ликова. Роман *Рајна срећа* има полифону структуру слике свијета, саткану од перспектива прошлости, садашњости и будућности. Пејо Грујовић има свијест о промјенљивости историјског искуства, о пролазности („све пролази и мијења се, па и стари обичаји некад веома омиљени и наизглед неразумљиви”), о тренуцима приче који роману дају свеобухватност модерног романа и постмодерну раван патријархалног искуства, истргнутог из окриља епских вриједности које су учиниле да роман о прошлости постане епопеја о уништеном хуманизму и људскости. Разумијевање живота „у Црногорији, а посебно у Брзацима”⁴⁰ само је још један Лалићев текст који говори да је „све на земљи за муку створено”⁴¹.

Роман *Рајна срећа* отвара причу о историјском искуству које књижевно „остаје” због начина на који га аутор поетски и књижевно карактерише. Због умјетничког поступка, који из историје иде ка поетској визији историјског доба, приповједач сугерира посебност дневничких записа („додамо незнатне детаље и имена”⁴²). У томе што је „додато” налази се разлика историје и књижевности. Историја се памти по фактима, а роман по визији човјека у рањивости, угрожености и „неурастеничном месијанству”, као и оном што је одавно био поетски знак и садржај Лалићеве прозе, злу постојања.

³⁶ *Истио*, 368.

³⁷ *Истио*, 249.

³⁸ *Истио*, 237.

³⁹ *Истио*, 356.

⁴⁰ *Истио*, 36.

⁴¹ *Истио*, 30.

⁴² *Истио*, 55.

Lidija TOMIĆ

HISTORY AND FICTION IN THE NOVEL RATNA SREĆA BY MIHAILO LALIĆ

Summary

The author of this work follows the relation between history and fiction in the novel *Ratna sreća* by Mihailo Lalić. The historic chronotope identifies the governing of King Nicholas and the perspective of Montenegro during the battles for freedom by the middle 20th century. The chosen historic frame, by means of perspective from the first person narrative, along with memoirs and diaries' form becomes one novelistic space thanks to the fiction in which inversion of the heroic myth and the hero takes the central position.

Epic magnitude of events actualizes the author's thought on the phenomena of existence for which it develops comparisons with motives or contemplations of other authors. This may confirm that this novel is post-modernly open in the experience of narration, and that it is more literary than historic according to the vision of evil it critically values.